

УДК 37.013 + 159.937 +316.329

ХАРАКТЕРИСТИКА КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ПІДХОДІВ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ СУБ'ЄКТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ З НАВЧАЛЬНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ ВІДМІННОСТЯМИ

П. П. Скляр, Т. Є. Мальцева

У статті розглядається важливий аспект соціальної роботи з певними клієнтами, який входить до загальної організованої соціальної системи і характеризується як інноваційний підхід з боку освіти і держави, спрямований на вдосконалення функціональності і гнучкості цієї системи за допомогою нових форм, методів, технологій, інтегрованості її елементів і відповідної діяльності. Автори дають своє наукове визначення і тлумачення поняття соціально-професійна суб'єктність, розкривають його сутність і зміст відповідно до процесу його розвитку у певній категорії клієнтів. Проблема впливає на подальший розвиток інклюзивної освіти, яка набуває нового функціонального значення.

Ключові слова: суб'єктність, соціально-професійна діяльність, соціально-професійна суб'єктність, навчально-функціональні відмінності, професіоналізм, поле суб'єктного розвитку, інклюзивна освіта.

Інтеграція українського суспільства в світове співтовариство переконливо доводить ефективність вирішення багатьох соціальних проблем засобами соціальної роботи, в якій знаходять відображення всі контекстуальні зміни, що відбуваються в державі, її культурі. Специфіка соціальної роботи значно підвищує роль підготовки кадрів серед осіб з навчально-функціональними відмінностями та визначає значення соціальної освіти як творчого і стабілізуючого потенціалу розвитку соціальної держави [1].

Професійна підготовка соціальних працівників як частина вітчизняної освітньої системи викликає інтерес вчених і фахівців: у науці було визначено загальні принципи професійної діяльності соціальних працівників (В. Бочарова, С. Григор'єв, Л. Гусякова,

В. Сластенін, Є. Холостова, Н. Шмельова), досліджено особливості професійного становлення соціального працівника (О. Ляшенко, Є. Холостова), розроблено методики діагностики та професійного відбору за спеціальністю «Соціальна робота» (В. Келасьєв, І. Яковлева), розглянуто окремі аспекти процесу професійної підготовки фахівців із соціальної роботи (І. Зайнишев, П. Злобін, Ю. Кудрявцев, Л. Синцова, Л. Топчій та ін.). Але в сучасній науці не має наукового визначення категорії соціально-професійна суб'єктність майбутніх фахівців соціальної сфери з навчально-функціональними відмінностями, концептуальних підходів до характерологічних особливостей зазначеної категорії, її змісту і сутності.

Мета статті – розкрити нові концептуальні підходи до визначення соціально-професійної суб'єктності майбутніх фахівців соціальної сфери з навчально-функціональними відмінностями в умовах університетської освіти.

Специфіка соціальної роботи, як професії типу «людина – людина» передбачає наявність певних особистісних і професійних якостей у фахівця цього профілю, що якнайкраще підходить до спрямованості на вирішення особистих проблем, знання їх «зсередини», людини з обмеженими можливостями, оскільки «найважливішою умовою ефективності соціальної роботи є дотримання особистісно-гуманістичної ангажованості її змісту, цілей і засобів» [1; 2; 3].

Однією з передумов входження України в єдиний Європейський і Світовий освітній простір є впровадження в систему вищої освіти формування соціально-професійної суб'єктності майбутніх фахівців.

Отже, з приводу цього С. Горчинський, ґрунтовно аналізуючи розуміння терміна «суб'єктність», звертає увагу на те, що у явній або неявній формі він присутній в основних концепціях вітчизняної психології та педагогіки, які звернені до вивчення людини як суб'єкта діяльності [4]. Ідея суб'єктності особистості представлена в роботах С. Рубінштейна, А. Брушлинського, Б. Ананьєва, А. Асмолова, В. Петровського, В. Татенко, Б. Братуся, В. Слободчикова та ін.

С. Горчинський визначає суб'єктність як інтегративну властивість, що вбирає в себе компоненти різних структур організації

особистості та рівнів психічного. У кожний конкретний момент часу життя людини суб'єктність вбирає в себе «досягнення» розвитку самосвідомості, мотиваційно-змістовних та ціннісної сфер. У першу чергу суб'єктність сама є основою, на якій «виростають», наприклад, професійні здібності, професійний саморозвиток [4].

Доволі влучним, на наш погляд, є визначення суб'єктності О. Марченко: «Суб'єктність людини – це її здатність надавати життєдіяльності творчого характеру, досягати поставленої мети, бути керманічем своєї долі» [5, с. 82].

Серед досліджень суб'єктності теоретичні положення, які розкривають основні підходи до вивчення особистості (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, А. Асмолов, Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн); роботи в галузі психологія суб'єкта (Н. Богданович, А. Брушлинський, В. Знаков, З. Рябікіна, Є. Сергієнко); дослідження унікальності суб'єктності як особистісного утворення (Е. Волкова, Є. Казакова, Ф. Мухаметзянова, А. Осницький, В. Петровський, В. Слободчиков).

Суб'єктність діяльності фахівці різних напрямів вивчають під кутом взаємодії «людина-людина». Так, педагоги розглядають її у ракурсі розвивального, особистісно орієнтованого навчання, роблячи акцент на діях учителя, його спонукаючих формах роботи до організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії [6; 7; 8; 9].

Професіоналізм як наступна складова соціально-професійної суб'єктності – це важливий стан або властивість, досягнення якого є головним шляхом вдосконалення тієї чи іншої діяльності. Він має як загальносоціальну складову (вимоги та очікування суспільства і соціальних груп), так і індивідуальну (рівень відповідності вимогам і очікуванням). Причому друга складова професіоналізму характеризується більшою мірою суб'єктністю діяльності.

На основі всього вищевикладеного, дамо таке визначення соціально-професійної суб'єктності.

Соціально-професійна суб'єктність – це бінарне функціональне психологічне утворення в структурі особистості людей з функціональними відмінностями, яке спонукає виконувати певні професійні функції, які забезпечують досягнення соціально значущих професійних цілей на основі суб'єктної діяльності, яка задається соціально-професійними цінностями, нормами і зразками поведінки.

Розвиток соціально-професійної суб'єктності майбутніх фахівців соціальної сфери з навчально-функціональними відмінностями не має наукового тлумачення, але, на наш погляд, може розглядатися у зв'язку з теорією діяльності О. Леонтьєва. Пов'язуючи суб'єктність особистості з мотивацією: потребами, установками, емоціями, цілями, мотивами, він зауважує: «Дійсний шлях дослідження особистості полягає у вивченні тих трансформацій суб'єкта, які створюють саморух його діяльності в системі суспільних відносин» [10, с. 180-181].

Унікальність феномену процесу формування соціально-професійної суб'єктності майбутніх фахівців соціальної сфери з навчально-функціональними відмінностями в тому, що цей процес – результат їх власного вибору, заснованого на глибинних внутрішніх психологічних потребах, оскільки соціальний статус таких людей не зобов'язаний відповідати рівню таких потреб, а суб'єктність діяльності утруднюється фізичним, соціально-психологічним станом або вже втрачена. Отже, складність цього процесу в тому, що суб'єктність діяльності спрямована на перебудову внутрішнього світу людини з функціональними відмінностями, трансформацію свідомості, на професійно-особистісне самовдосконалення, перетворення себе для вирішення завдань, для чого потрібно таке:

- свідомо обраний шлях розвитку ціннісних орієнтацій життєдіяльності, у центрі якого – професійна діяльність;
- свідомий вибір професії, адекватний потребам і можливостям;
- воля, організованість, активність і наполегливість у навчально-професійній діяльності, спрямовані на професійне становлення;
- суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладача і майбутніх фахівців соціальної сфери з навчально-функціональними відмінностями, їхнє взаємозбагачення;
- усвідомлення унікальності і безцінності свого власного досвіду та уміння використовувати його в рефлексії, професійній взаємодії, розуміння своєї фасилітарної ролі, психотерапевтичного впливу, установки на самозміну, саморозвиток;
- творчість, орієнтована на вироблення кожним майбутнім фахівцем соціальної сфери з навчально-функціональними

відмінностями усвідомлених планів, прогнозів і сценаріїв своєї професійної життєдіяльності в майбутньому [11].

Соціально-професійна суб'єктність – велике особисте досягнення людини, яке, безумовно, надає їй соціальному статусу впевненості, стабільності та надійності, що не тільки забезпечує переваги перед тими, хто не сподівається на майбутнє, але і дає підстави надіятись на те, що професійна потреба так або інакше задовольняється і мета досягається на якісному рівні. Якщо людина тисячами невидимих ниток пов'язана з людьми, із суспільством, то в системі соціальних зв'язків соціально-професійна суб'єктність – найміцніші, могутні канати, що визначають життєздатність системи соціальних зв'язків, системи соціальних дій. Саме вирішальним фактором, що визначає рівень життєдіяльності індивіда, соціальної спільності є стверджуючий, налагоджений професійний, тобто інституціональний аспект соціального життя [12].

Соціально-професійна суб'єктність майбутніх фахівців з навчально-функціональними відмінностями, що формується в процесі навчально-професійної діяльності, є важливим компонентом соціальних зв'язків і соціальних дій, цементуючим фактором соціально-професійної структури особистості. На різних ступенях соціального розвитку саме в майбутніх фахівців соціальної сфери з навчально-функціональними відмінностями відбувається конкретне становлення і розвиток соціальної суб'єктності.

Для майбутніх фахівців соціальної сфери з навчально-функціональними відмінностями соціально-професійна суб'єктність – це не тільки можливість здобути вищу професійну освіту, набути статусу професіонала, але це сплетіння власного життєвого досвіду з професійними цінностями, які спонукають до професійної діяльності, надають стійкості і певності соціальним зв'язкам і суспільно значущим діям. Розвиток ціннісних громадянських якостей, стійкий характер, цілеспрямованість професійних дій і взаємодій дають можливість таким людям змінити якість життя і статусу, завдяки опануванню соціальних ролей, забезпечують повну інтегрованість у суспільстві.

Соціально-професійна суб'єктність майбутніх фахівців соціальної сфери з навчально-функціональними відмінностями – особливе розуміння правил, принципів, норм навчання, виховання,

становлення і розвитку рис особистості, які регулюють різні сфери соціальної діяльності і організують їх в систему ролей і статусів, що утворюють певну соціальну систему.

Вища освіта як поле формування соціально-професійного суб'єктного розвитку – процес професійного визначення і закріплення соціальних правил і норм, ролей і статусів у майбутніх фахівців з навчально-функціональними відмінностями, зведення їх до системи, здатної діяти в інтересах задоволення певних суспільних і соціальних потреб, забезпечення передбачуваних, схвалюваних певним соціальним середовищем, поведінкою людей.

У будь-якому інституалізованому середовищі особистість відіграє певну соціальну роль. Вищі навчальні заклади, що готують майбутніх фахівців соціальної сфери з навчально-функціональними відмінностями діють у системі соціальних структур суспільства від імені суспільства і в інтересах людей з метою задоволення їх професійних потреб. Характеристика концептуальних підходів до визначення соціально-професійної суб'єктності майбутніх фахівців соціальної сфери з навчально-функціональними відмінностями включає в себе ряд моментів:

1. Однією з необхідних умов розвитку соціально-професійної суб'єктності майбутніх фахівців соціальної сфери з навчально-функціональними відмінностями є відповідна соціальна і особистісна потреба. Вищі навчальні заклади покликані організовувати суб'єктну діяльність таких людей з метою задоволення розвитку їх професійних потреб. Виникнення певних суспільних потреб, а також умови для їхнього задоволення є першими необхідними моментами становлення соціально-професійної суб'єктності.

2. Соціально-професійна суб'єктність майбутніх фахівців соціальної сфери з навчально-функціональними відмінностями утворюється на основі соціальних зв'язків, суб'єкт-суб'єктної взаємодії і особистісно орієнтованих відносин у соціальних групах та інших спільнотах.

3. Третім важливим елементом соціально-професійної суб'єктності майбутніх фахівців соціальної сфери з навчально-функціональними відмінностями є організаційне оформлення поля суб'єктного розвитку вищого навчального закладу як соціального інституту. Зовні вищий навчальний заклад як соціальний інститут

являє собою сукупність навчальних дій у взаємодії осіб, які виконують певну соціальну функцію. Отже, кожен вищий навчальний заклад характеризується наявністю мети своєї діяльності, конкретними функціями, що забезпечують досягнення такої мети, набором соціальних позицій і ролей, типових для цього профілю навчання (А. Тітмонас).

З цього погляду, концептуальні підходи до визначення соціально-професійної суб'єктності майбутніх фахівців соціальної сфери з навчально-функціональними відмінностями можуть бути розглянуті як важливий аспект соціальної роботи з певними клієнтами, який входить до загальної організованої соціальної системи і характеризується як інноваційний підхід з боку освіти і держави, спрямований на вдосконалення функціональності і гнучкості цієї системи за допомогою нових форм, методів, технологій, інтегрованості її елементів і певної діяльності. Ця система гарантує подолання внутрішніх конфліктів, які виникають у майбутніх фахівців соціальної сфери з навчально-функціональними відмінностями, допомагає їм встановити адекватний баланс між рівнем самоповаги і взаємоповаги, узгоджує ідеальні уявлення про успіх і щасливе життя людини та її реальні потреби і можливості, дає можливість підвищити рівень цих потреб, направити їх в русло самовдосконалення, самореалізації, прагнення до активного життя і участі в суспільно значущих подіях, забезпечує стан рівноваги і стабільності в рамках тієї чи іншої професійної ролі й підвищує рівень значущості в долі суспільства в цілому.

Викладені положення є тільки передумовою подальшої розробки визначеної проблеми, оскільки здобуття вищої освіти з такою метою, як формування та розвиток соціально-професійної суб'єктності у такої категорії клієнтів соціальної роботи, як особи з функціональними відмінностями потребує нового усвідомлення інклюзивної освіти, її ролі і функції, а також створення особливих умов – поля суб'єктного розвитку навчально-професійної діяльності майбутніх фахівців соціальної сфери з функціональними відмінностями.

Література

1. Бочарникова Н. А. Формирование профессиональной культуры социального работника в образовательном пространстве университета: автореф.

дис. на соискание ученого звания ... канд. пед. наук: спец. 13.00.08 – / Н. А. Бочарникова; Забайкальский государственный гуманитарно-педагогический университет им. Н. Г. Чернышевского». – Чита, 2012. – 25 с.

2. Дементьева Н. Ф. Организационно-методические аспекты деятельности социального работника / Н. Ф. Дементьева, Е. Ю. Шаталова, А. Я. Соболев // Социальная работа в учреждениях здравоохранения. – М., 2002.

3. Львова Е. Н. Социальная работа с людьми с ограниченными возможностями: методические рекомендации к спецкурсу / Е. Н. Львова. – Ульяновск: УлГУ, 2002.

4. Горчинський С. В. Концептуальні основи дослідження проблеми становлення суб'єктності майбутнього вчителя / С. В. Горчинський, 2010. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: uadocs.exdat.com/docs/index-455103.html

5. Марченко О. В. Категорія суб'єктності в контексті розвитку психолого-педагогічної думки кінця ХІХ – І половини ХХ століття / О. В. Марченко // Освіта Донбасу. – 2010. – №. 2 (139). – С. 82.

6. Толмачова І. М. Урок як поле суб'єктності учителя і молодших школярів / І. М. Толмачова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : pauka.hnpu.edu.ua/sites/default/files...Pedagogika. – Свободний. – Назва з екрану.

7. Цукерман Г. А. Виды общения в обучении / Г. А. Цукерман. – Томск : Пеленг, 1993. – 269 с.

8. Машбиц Ю. І. Довизначення учбової задачі як психологічний механізм навчання / Ю.І. Машбиц // Вісник Харківського національного університету. – №493. – 2000. – С.21–25.

9. Конаржевский Ю. А. Анализ урока / Ю.А. Конаржевский. – М.: Центр «Педагогический поиск», 2000. – 336 с.

10. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. – М., 1975. – С. 180–181.

11. Сергеев Н. К. Суб'єктність як цілісна характеристика професійного становлення студента / Н. К. Сергеев, Н. М. Боритко // Проблема цілісного розвитку особистості студента як суб'єкта педагогічної взаємодії. – Донецьк, 2004. – С. 3–9.

12. Социология: наука об обществе: учеб.пособ. / Под общ. редакцией проф. В. П. Андрущенко, проф. Н. И. Горлача. – Харьков: Ин-т востоковедения и межд. отношений, 1997 – 686 с.

ХАРАКТЕРИСТИКА КОНЦЕПТУАЛЬНЫХ ПОДХОДОВ К ОПРЕДЕЛЕНИЮ СОЦИАЛЬНО-ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ СУБЪЕКТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ С УЧЕБНО-ФУНКЦИОНАЛЬНЫМИ ОТЛИЧИЯМИ

П. П. Скляр, Т. Е. Мальцева

В статье рассматривается важный аспект социальной работы с определенными клиентами, который является частью общей организованной

социальной системы и характеризуется как инновационный подход со стороны образования и государства, направленный на совершенствование функциональности и гибкости этой системы с помощью новых форм, методов, технологий, интегрированностью ее элементов и определенной деятельностью. Авторы дают свое научное определение и толкование понятия социально-профессиональная субъектность, раскрывают его сущность и содержание в соответствии с процессом его развития у определенной категории клиентов. Проблема влияет на дальнейшее развитие инклюзивного образования, которое приобретает новое функциональное значение.

Ключевые слова: субъектность, социально-профессиональная деятельность, социально-профессиональная субъектность, учебно-функциональные отличия, профессионализм, поле субъектного развития, инклюзивное образование.

CHARACTERISTICS OF CONCEPTUAL APPROACHES TO THE DETERMINATION OF SOCIO-PROFESSIONAL SUBJECTIVITY OF FUTURE SPECIALISTS OF SOCIAL SPHERE WITH EDUCATIONAL AND FUNCTIONAL DIFFERENCES

P. P. Sklyar, T. Y. Maltseva

The authors of the article examine an important aspect of social work with certain clients that is included in the general organized social system and is characterized as an innovative approach on the part of education and the state, aimed at improvement of the functionality and flexibility of this system using the new forms, methods, technologies, integration of their elements, and certain activities. The authors give their scientific definition and interpretation of the concept of social and professional personalization, reveal the essence and contents in accordance with the process of its development at certain category of clients. The problem affects the further development of inclusive education, which acquires a new functional significance.

Keywords: *personalization, social and professional activities, social and professional subjectivity, educational and functional differences, professionalism, field of subject development, inclusive education.*

Скляр П. П. - доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної роботи Навчально-наукового інституту праці та соціальних технологій Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна)

Мальцева Т. Є. - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи Навчально-наукового інституту праці та соціальних

технологій Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ, Україна)

Sklyar P. P. – Doctor of Psychological Sciences, Professor, Head of the Chair of Social Work of the Scientific Research and Training Institute for Labour and Social Technologies of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Luhans'k, Ukraine).

Maltseva T. Y. – Candidate of Pedagogical Sciences, Scientific Research and Training Institute for Labour and Social Technologies of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Luhans'k, Ukraine).

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор В. В. Червонецький

Review – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor V. V. Chervonetsky

УДК 373.033 (4-01) II пол.20

ЕКОЛОГО-ЕСТЕТИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ ШКОЛАХ УКРАЇНИ (В КІНЦІ ХХ- НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТЬ)

Я. А. Славська

У статті виявлено умови еколого-естетичного виховання учнів загальноосвітніх шкіл України в другій половині ХХ - на початку ХХІ століть. Здійснено педагогічний аналіз тенденцій шкільного еколого-естетичного виховання, визначено основні етапи його розвитку; здійснено науково-теоретичне обґрунтування сучасної парадигми еколого-естетичного виховання молоді України.

Ключові слова: еколого-естетичне виховання, еколого-естетична освіта, учні, загальноосвітня школа, Україна.